

Tanulmányok a romaintegrációról

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szociológiai Intézete a jelenlegi magyarországi romakutatás egyik fontos műhelye. Tanulmány- és interjúkötetük az intézmény hallgatóinak dolgozatait, interjút tartalmazza. A szerzők szakmai céljai, az életről vallott felfogásuk, kutatói szemléletmódjuk abban is tetten érhető, hogy tagjai (voltak) a magyar jezsuiták által vezetett Faludi Ferenc Akadémia keretében működő Fiala Vallás- és Értékszociológusok (FIVÉSZ) szerveződésének. Összeállításuk más vizsgálatoktól annyiban tér el, hogy a romakutatáson belül hangsúlyosan foglalkoznak a vallási-egyházi közösségek és a társadalmi integráció kapcsolatával, a megtért roma emberek életfelfogásbeli fordulatának identitásképző szerepével – ezt a kitüntetett érdeklődést nevezik ők a szakterület „pázmánikumának”.

Mindjárt a kötet elején két, a cigánypasztorációban, illetve a roma fiatalok számára létrehozott szakkollégiumok területén aktív egyházi személyiséggel készült beszélgetést olvashatunk. Hofher József jezsuita atya hosszú évek vidéki tapasztalatával gazdagodva lett 2011-ben a fővárosi Jezsuita Roma Szakkollégium vezetője. Ő a mobilitás ügyében a cigányság részéről döntő jelentőségűnek egyértelműen a munkalehetőséget, a szakmához jutást, a többség részéről pedig a pozitív hozzáállást jelöli meg. A felsőoktatásba eljutott, várhatóan diplomát szerző fiatalok esetében pedig egyfajta kettős identitás kialakulását, megerősítését tartja fontosnak, amely példaadásban, cselekvő társadalmi szerepvállalásban ölt testet. Ugyanezt a célt fogalmazza meg Landauer Attila a Magyarországi Református Egyház hasonló, debreceni intézményének, a Wáli István Református Cigány Szakkollégiumnak a vezetőjeként: „*Úgy gondolom, hogy értelmiségiekként ezek az emberek akkor válnak ép identitásúvá (...), ha a kor, a mi korunk legmagasabb szintű társadalomtudományos ismereteit képesek magukévá tenni a cigányság történetére, mindenkori szociális, gazdasági, társadalmi eseményeire vonatkoztatva, és világosan látják, hogy a cigányság története sem Európa ezen részén, sem másutt nem egy szenvedéstörténet volt.*” (57.) A kisebbségkutató felhívja ugyanakkor a figyelmet, hogy a sikerhez – az elkötelezettségen túl – elengedhetetlen a szakmai hozzáértés, amivel ma még gyakran az egyházak is híján vannak. [A magyarországi történelmi egyházak 2011-ben hozták létre a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot. Ennek tagjai az említettek mellett a görög katolikusok miskolci és az evangélikusok nyíregyházi intézményei.]

Az elméleti írások sorát Lukács-Németh Alexandra problémadefiniáló gondolatai nyitják (*Tények és módszertani megfontolások a cigánykutatásban*). Áttekintése jól tükrözi a mintegy 120 évre visszanyúló romakutatások ellentmondásait, amelyek következtében már azt az alapvető kérdést sem egyszerű megválaszolni, hogy kit is tekint(het)ünk cigány származásúnak. A statisztikai felmérések bizony-

talanságai, vagy – különösen a rendszerváltozás óta – a politikai célok szolgálatába állított kisebbségpolitika torzításai csak elodázzák a valós helyzettel való szembe-sülést. Tudnunk kell, hogy egyfelől érvényes megállapítások tehetők a demográfiai, népegészségügyi, oktatáspolitikai állapotokról, amelyek világosan kirajzolják a cigányság elkövetkező évekre prognosztizálható állapotát; másfelől a gyakorlati megvalósítást mérlegelve szem előtt kell tartani, hogy „*az integrációnak a különböző életformacsoportok esetében eltérő esélyei vannak.*” (74.)

Szerencsére számos példa bizonyítja, hogy nem lehetetlen a társadalmi mobilitás a cigányág körében. Lukács Ágnes 19 életútinterjú alapján végzett vizsgálata három kérdésre keresett választ a sikeres, értelmiségivé vált romák integrációjával kapcsolatban: melyek voltak azok a tényezők, amelyek előremozdították őket?; hogyan jellemezhető az általuk választott identitás?; végül mennyiben tudják, illetve akarják segíteni az ő nyomdokaikban járókat? Lukács szerint egyértelmű, hogy a gyermekkorban a szülőktől, az iskolától kapott indíttatás meghatározó az ember fejlődésében. A tudást értéként kezelő család és az odafigyelő pedagógusok csodát tehetnek, enyhítik a szegénységgel együtt járó hátrányokat, de ugyanígy sorsdöntő lehet a környezet hatása a későbbiekben is (mint a kazánfűtőből doktoranduszhallgatóvá lett férfi esetében, aki kollégái rábeszélésre tanult tovább). Legalább ugyanilyen súllyal esik a latba, hogy az elinduló tehetségek idejében bekerüljenek a megfelelő intézményrendszerbe, amely aztán támogatja őket. Több személy esetében a hittel való találkozás mozdította őket előre, az volt, ami alapvetően átalakította értékrendjüket. Az életükben bekövetkezett változások nyomán bennük kialakult identitást nehéz körülírni. Ahogyan egyikük megfogalmazta: „*Tulajdonképpen a két csoport közé szorulva élünk...*” (93.).

Az előző írás gondolatmenetének egyenes folytatója Péceli Melinda tanulmánya (*A vallási közösség mint a cigányintegráció egyik lehetséges terepe*), amelyben az egyházak erőfeszítéseiről, eddig elért eredményeiről kaphatunk képet. Nincs könnyű dolga a történelmi egyházaknak, mivel a cigányság sajátos, népi hiedelemvilágból származó elemekben gazdag, szabad vallásgyakorlatában megvan ugyan a transzcendens világhoz való nagyfokú vonzódás, a Mária-tisztelet, a keresztség fontosságának tudata, ám dogmatikai szempontból meglehetősen kusza módon. Ezért is lehetséges, hogy körükben a kisegyházaknak – elsősorban a pünkösdi mozgalomnak – van jelentős befolyása, illetve hogy a hatvan évvel ezelőtt Franciaországban, kifejezetten az ő evangelizációjukra alakult Cigányok Evangéliumi Egyháza ért el szép sikereket.

Mindazonáltal a történelmi egyházak idővel „ráéreztek” ezekre a jellegzetességekre, és ma már számos jól működő kísérlet, modell igazolja vissza a befektetett energiát. Ilyen a görög katolikusok több évtizedes működése Hodászon, Kántorjánosiban; a római katolikusoké Baktalórántházán, Sajópetriben, Csobánkán, Esztergomban, Gyömrőn, Körömben, Arlón, Alsószentmártonban, Józsefvárosban; a reformátusok Missziói Központjának tevékenysége. Az evangélikusok és baptisták mellett a Hit Gyülekezetéből kivált Autonóm Gyülekezet – Lakatos Béla nevéhez fűződő – észak-magyarországi jelenléte is sikertörténet. Az írás két-két fővárosi és vidéki közösség életének bemutatásával támasztja alá a szerző konklúzióját:

„A cigányság nehéz helyzetére megoldásnak látják, hogy keresztényként mindenki ugyanazt az erkölcsöt kövesse.” (136.)

Morauszki András írása (*Roma tanulók az általános iskolákban*) a romák integrációjának kulcskérdését érinti. A szerző vizsgálatának alapja a 2005/2006-os, illetve 2009/2010-es tanévben, a 8. évfolyamos általános iskolások körében végzett kompetencia-felmérések összehasonlítása. Morauszki kénytelen megállapítani, hogy ebben a rövid intervallumban is nőtt a szegregáció: míg a gettóiskolákban – ezek olyan tanintézmények, ahol a diákok legalább fele cigány származású – az összes tanuló 7,31 százaléka tanul, addig a romáknak 37,33 százaléka jár ezekbe, és ez az arány a jövőben tovább romlik, mivel szinte minden faktor ezt a tendenciát erősíti. Kitörni csak jó eredményekkel lehet, ami a szociális háttér, a település típusa, a választott iskola, túlnyomó többségben középfokú szakiskola függvénye. Mi szükséges ehhez? „*hogy a roma tanulók tanulmányaik révén kiemelkedhessenek, és magasabb társadalmi státusra telessenek szert, elengedhetetlen kompetenciáik – mégpedig elsősorban szövegértésük – fejlesztése, ugyanakkor ez önmagában nem mindig elégséges*”. (kiemelés az eredetiben, 196.)

Milyen képet mutat a roma fiatalok társadalomban betöltött helye a statisztikai adatok tükrében? Lukács-Németh Alexandra egy öt évvel ezelőtti, a magyar ifjúság életminőségéről készült átfogó felmérés adataiból válogatta ki azokat, amelyek alkalmasak a többség és a kisebbség 15 és 29 év közötti korosztály rétegének állapotfelmérésére. A közel 8000 fős mintából 521 volt a roma fiatalok száma – legalábbis ennyien tartották magukat annak. Válaszaik tendenciáit előre meg lehet jósolni, azonban néhány adat még így sokkolóan hat. Például, hogy az adott korcsoportban a roma fiatalok háromszor annyian élnek élettársi kapcsolatban, mint nem roma társaik. Életkörülményeiket döntően befolyásolja továbbá korai gyermekváltásuk, illetve hogy 38 százalékuk ötödmagával él egy háztartásban. Anyagi kilátásaik meglehetősen komorak: egyharmaduk számolt be arról, hogy családjában éppen senki nem dolgozik, további egyharmaduknál pedig egy főnek volt rendszeres keresete; a válaszadók felének családja élt havi nettó 110–120 000 forintból. Ezek ismeretében nem is meglepő, hogy ugyanilyen arányban sorolták magukat az alsó társadalmi réteghez, míg további 30 százalékuk helyezte el magát a képzeletbeli alsó-középosztályban. Mindez persze hatással van kulturálódási és szabadidős szokásaikra. „Digitális szakadék” tátong közöttük és a nem roma társadalom hasonló korú tagjai között, mivel nagyságrendekkel kevesebben részei az információs társadalomnak (számítógép-, illetve internethasználat), és jellemző rájuk, hogy a hagyományos médiumok (rádió, televízió, újságok) túlsúlyban vannak informálódásuk, szórakozásuk tekintetében. A kulturális és művelődési intézmények látogatása – pontosabban annak hiánya – pedig az ún. „kulturális olló” szarainak további széttartását okozza. A bekezdés elején megfogalmazott kérdésre tehát egyértelmű a válasz: életminőségük nagyobb valószínűséggel rosszabb, és ennek ők maguk is tudatában vannak.

A rendszerváltozás után lassan létrejöttek azok a szervezetek, programok, amelyek – felismerve a cigányság integrációjának hosszú távú fontosságát a magyar társadalom jövőjének érdekében – támogatták, támogatják a felsőoktatásba kerülő

roma hallgatókat. Ezen programok egyike az 1996-ban indult Romaversitas. Nem titkolt célja, hogy kinevelje a vizsgált kisebbségi csoport leendő értelmiségét, amely Takács Veronika szerint „*a cigányságért felelősséget vállaló, megbecsült szakmai tudással rendelkező, diplomás réteget jelent*” (227.). A szociológusok tisztában vannak a feladat nehézségével. 2003-ban Magyarországon a felsőoktatásban a hallgatók alig több mint 1 százalékát adták a romák, az esti és levelező szakokon 2,5 százalékot, általában alacsony presztízsű, leggyakrabban társadalomtudományi szakokon folytatják tanulmányaikat. Örömteli, hogy az adatok az utóbbi tíz-tizenkét évben lassú növekedést mutatnak. Magukkal hozott hátrányaik mégis sokszor akadályozzák a roma fiatalokat abban, hogy egyébként is később elkezdett tanulásukat időben befejezzék: munkát kell vállalniuk, hogy eltarthassák magukat, vagy hiányos nyelvtudásuk miatt nem kaphatják meg diplomájukat.

A Romaversitas program a kezdetektől törekedett arra, hogy beilleszkedjen a már meglévő intézményrendszerbe, és az azóta alakult újabb kezdeményezésekkel is együttműködik. Évente pályáztatják az első évüket befejezett hallgatókat, szerződést kötnek velük, ennek révén meghatározott időn át anyagi, illetve a tanulmányaikhoz szükséges egyéb támogatással (tutorális képzés, nyelvórák, szociális ösztöndíjak) segítik őket. Minden jó szándéka ellenére ez a forma sem bizonyul tökéletes megoldásnak, hiszen a résztvevők mintegy negyede nem szerezte meg a diplomáját. Takács Veronika mélyinterjúi nemcsak erre keresnek magyarázatot, de felhívják a figyelmet a „szociális karantén” jelenségére is, vagyis hogy miért túlreprezentált a fiatalok körében a szociológus, illetve szociális munkás pálya, miért nem választanak más ezek helyett. Kérdés, hogy a nehézségek ellenére mikor valósul meg (megvalósul-e valaha) a program életrehívója, Havas Gábor szándéka: „*A Romaversitas alapcélkitűzése, hogy olyan roma szakembereket képezzenek, akik a kormányzati munka és a közigazgatás e célra létesített posztjain a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos feladatokat megfelelő szakmai színvonalon, nemzetközi együttműködésre készen, a romák ügye iránti elkötelezettséggel tudják ellátni.*” (239.)

A kötet második részében olvasható beszélgetések megdöbbentő egyéni életutakkal szembesítik az olvasót. Valójában ezek „fordítják le” a gyakorlati élet nyelvére a tudományos igényű megfogalmazásokat, hozzák közel a megszólalókat, látatják identitáskeresésüket és megannyi problémájukat. Érzékeltetik, hogy nincs két egyforma sors, és ráébresztenek, mekkora a felelőssége annak, aki ezzel a nagyon összetett kérdéssel akar foglalkozni. Mindenkinek érdemes lenne elolvasni ezeket – származástól és az egymás iránt érzett elfogultságoktól mentesen.

(Fogom a kezét, és együtt emelkedünk. Tanulmányok és interjúk a romaintegrációról. Szerk. Gereben Ferenc–Lukács Ágnes. Budapest, 2013, JTMR Faludi Ferenc Akadémia, 350 p. /Jezsuita könyvek, Agóra 16./)

Vasbányai Ferenc